

БЕКАПОМНЫЯ ДНІ: ФРОНТ У ТЫЛЕ ВОРАГА

Ці з'явіцца ў Беларусі Дзень партызанаў і падпольшчыкаў Вялікай Айчыннай вайны?

Наша краіна ўвайшла ў сусветную гісторыю як рэспубліка-партызанка зусім невыпадкова. На акупаванай тэрыторыі Беларусі разгарнулася небывалае ў гісторыі — па маштабе і выніковасці — антыгерманскае супраціўленне. Масавы гераізм і мужнасць, самаадданасць і самаахвярнасць, прага да свабоды і незалежнасці былі велізарнай духоўнай сілай, якая рухала і ўздымала людзей на барацьбу.

Гэта быў сапраўдны фронт у тыле ворага. Фронт людзей, якім ніхто не аддаваў загад браць у рукі зброю, каб бараніць сваю Радзіму — і бараніць Жыццё. Бо палітыка нацызму на акупаванай тэрыторыі — гэта масавае знішчэнне насельніцтва, генацыд. Усё адбывалася з нямецкім педантызмам, згодна з загадзя распрацаваным планам: 75 % мясцовага насельніцтва падлягала "высяленню" з займанай тэрыторыі (мелася на ўвазе фізічнае знішчэнне), а астатнія 25 % планавалася "анямечыць" (гэта значыць, ператварыць у рабоў для "сапраўдных арыўцаў"). Кожнага трэцяга свайго жыхара страціла Беларусь у гады Вялікай Айчыннай.

Хтосьці скажа: хрэстаматыйныя факты, прапісныя ісціны. Але некаторым вельмі карціць, каб усё гэта — нават тут, у Беларусі! — было забыта і перакрэслена.

Проста здзіўляюць сваёй упартасцю і нахабствам тэндэнцыйныя памкненні асобных "імпартных" і дамарослых аматараў перапісаць-"пераліцаваць" гісторыю Вялікай Айчыннай вайны. І так шчыруюць гэтыя спрытнугі над падменай паняццяў!.. Каб было акурат, як у калейдаскопе: р-раз — і героі-патрыёты, што заплацілі жыццямі за Перамогу, ператвараюцца ледзь не ў злачынцаў; д-два — і калабаранты-зdraднікі займаюць месца сапраўдных герояў...

Навацый прапануецца шмат, і адна з "фішак" — усталяваць "новы погляд" на беларускае супраціўленне фашызму, на партызанскі і падпольны рух і ўвогуле на айчынны, народны характар самой вайны. Метадalogія даўно вядомая: замаўчаць, не ўгадваць галоўнае, вызначальнае, сутнаснае і, наадварот, усяляк "ускалмаціць", "узвесці на п'едэстал" другараднае, эпізадычнае, неістотнае...

Дзеля захавання гістарычнай памяці, недапушчэння гераізацыі калабарацыянізму і фальсіфікацый Вялікай Айчыннай вайны ў рэдакцыі "Звязды" прайшоў "круглы стол" **"Гісторыя Перамогі: недапушчэнне фальсіфікацый Вялікай Айчыннай вайны, ушанаванне подзвігу партызанаў і падпольшчыкаў"**

У размове за "круглым сталом" прынялі ўдзел:

Каваленя Аляксандр Аляксандравіч — акадэмік-сакратар [Аддзялення гуманітарных навук і мастацтваў НАН](#), доктар гістарычных навук, прафесар;

Мікульчык Яўген Васільевіч — старшыня камісіі па справах былых партызанаў і падпольшчыкаў пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, старшыня ГА "Беларускі саюз афіцэраў", былы сувязны-разведчык партызанскага атрада імя Чапаева партызанскай брыгады "Полымя";

Буйкевіч Валянціна Пятроўна — былая разведчыца дэсантнай разведвальна-дыверсійнай спецгрупы "Родныя";

Дуброўскі Мікалай Васільевіч — удзельнік Сталінградскай бітвы, удзельнік вызвалення Беларусі, аўтар дакументальнай аповесці "Бессмяротнасць подзвігу" (пра забойства Кубэ);

Даўжанок Васіль Пятровіч — былы партызан партызанскай брыгады "Народныя мсціўцы" імя Варанянскага;

Чарнаглазава Раіса Андрэеўна — гісторык, у 1960—1990-х гадах — загадчыца аддзела партызанскага руху Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны;

Жумар Сяргей Уладзіміравіч — намеснік дырэктара Беларускага навукова-даследчага інстытута дакументазнаўства і архіўнай справы, кандыдат гістарычных навук;

Галінская Ганна Васільеўна — в.а. загадчыка экспазіцыйнага аддзела Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны;

Скарынка Галіна Васільеўна — галоўны захавальнік аддзела фондаў Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны.

Гістарычная праўда і справядлівасць: як не страціць арыенціры?

Я. Мікульчык:

— Тэма, якую мы сёння абмяркоўваем, вельмі цікавая і надзённая. Жыццё ідзе, час няўмольны, людзі — сведкі ваенных падзей — адыходзяць. Робяцца беспрэцэдэнтныя спробы фальсіфікацыі вайны, "накат" на партызанскі рух працягвае ўзмацняцца.

Як прыкра бывае чуць ад некаторых маладых: маўляў, не трэба было перамагаць Германію — мы б сёння пілі нямецкае піва...

Што, яны самі не ўсведамляюць: калі б у 1945 годзе не было Перамогі над нацысцкай Германіяй, дык сёння не было б і іх саміх?

Перакананы: гэтая "пазіцыя" навязваецца нашымі апанентамі, нашымі ворагамі — каб новыя пакаленні забыліся, што ў час Вялікай Айчыннай вайны ворагі пілі кроў нашага народа і запівалі баварскім півам... Каб у новых пакаленняў сцерці з памяці, што кожнага трэцяга свайго жыхара страціла Беларусь, што нямецка-фашысцкія акупанты ператваралі ў руіны нашы гарады, стваралі канцлагеры, палілі нашы вёскі — разам з жыхарамі; гвалтавалі жанчын, праводзілі "медыцынскія" эксперыменты над дзецьмі...

Навукоўцы сведчаць: з канца 1990-х гадоў на Захадзе ў абарот уведзена паняцце "стратэгічнае інфармацыйнае супрацьборства другога пакалення", якое прадугледжвае перш за ўсё стварэнне атмасферы бездухоўнасці і амаральнасці, негатыўных адносін да культурнай і гістарычнай спадчыны.

Р. Чарнаглазава:

— У дачыненні падмены паняццяў. Любы непрыстойны выпад у газеце, на радыё, тэлебачанні часта пакідаўся без адказу. І гэта яшчэ больш распаляла... Мне прынеслі шэсць нядаўна выдадзеных кніг — адна за адну "мудрэйшая". НАСТОЛЬКІ перапісана гісторыя — што проста дзіву даешся: як да гэтага людзі дайшлі? І колькі я не гляджу СМІ, часам нават у бібліятэкі званю — ніякіх рэцэнзій, ніякіх водгукаў. Нічога: ніякага адпору, ніякага адказу! Адсюль і ідзе працвітанне ўсялякіх фальсіфікацый. Мы ўсе крыху вінаватыя — бо прапускаем выпады супраць нашай гісторыі без увагі.

В. Буйкевіч:

— Да глыбіні душы крыўдзяць спробы ачарніць, прынізіць партызанскі рух. Нібыта ў душу плююць. У вайну я абышла палову Беларусі — людзі былі настроены вельмі патрыятычна. Партызанскі рух — па-сапраўднаму народны.

З чаго ўсё пачыналася? Магу сказаць пра сябе. 28 чэрвеня 1941-га ў нашу вёску Шумшчына Дзяржынскага раёна ўжо прыехала банда нямецкіх акупантаў, пачалі рабаваць. Усё, што можна было вынесці, грузілі ў машыну... Сагналі людзей, каб вылавіць чырвонаармейцаў, якія трапілі ў акружэнне... І вяскоўцы збегліся, жанчыны малако нясуць нашым салдатам, лезуць да палонных. Усе яшчэ смелыя былі, не ведалі, што такое немцы. Гэта потым ужо сілаю зганялі, каб глядзелі, каб бачылі, каб баяліся... Раптам мы пачулі крык жанчыны, яна праклінала: "Каб вы не дайшлі дахаты, каб вас пранцы!" А немцы гагталі, як гусі: "Капут Францыі, матка, капут!" Яны выцягнулі з ложка яе хворага мужа ў саматканай ніжняй бялізне, штурхалі яго і загадвалі стаць на калені. А ён не можа: грыжа, адразу кідаецца на зямлю. Немцы рагочуць і фатаграфуюць. Пазабаўляўшыся вось гэтак, застрэлілі яго — на вачах у жонкі, аднавяскоўцаў.

Для нас, жыхароў маленькай вёсачкі (толькі 32 хаткі!), гэта было ўрокам. Адразу пасля ад'езду немцаў сабраліся мужчыны, якія да гэтага хадзілі ў Дзяржынск у райваенкамат ды вярнуліся (там нікога ўжо не было). Сярод іх былі тыя, хто прайшоў фінскую вайну, хто ваяваў на Халкін-Голе: людзі, якія ведалі, што такое вайна. Сказалі: немцы паказалі, што ім трэба — паставіць нас на калені. І далі заданне вяскоўцам: ратаваць ад ворага чырвонаармейцаў, дапамагаць ім. Усе верылі, што гэтая вайна не працягнецца больш за месяц.

З гэтага і пачынаўся партызанскі рух. Гэта была наша народная "самадзейнасць". Супраціўленне акупантам пачыналася стыхійна. Ад сэрца ўсё ішло, ад патрыятызму людзей. Спачатку гэтыя групы ніхто не рэгуляваў. У той жа час у Дзяржынскім раёне ў вёсцы Касілавічы апынуўся цяжка паранены брыгадны камісар — цяпер яго прозвішча я ведаю, тады ніхто не ведаў: Рыжак Сяргей Аляксандравіч. Брат мой з ім пазнаёміўся і прывёз даручэнне ад Рыжага: трэба ўладкоўвацца ў нямецкія ўстановы, бо неабходна ведаць іх задумы і планы. Аднаго вяскоўца прымусілі ісці ў паліцыю — плакаў, не хацеў. Іншых уладкоўвалі таксама... Так пачыналася падпольная работа. Была створана група, якая павінна была ісці на базар купляць адзенне, абутак для партызанаў. У гэту групу ўвайшла і я: дарослым мужчынам хадзіць у райцэнтр было небяспечна, а мне было 16, я з 1925 года.

Свяшчэнная вайна: як гартавалася "ярость благородная"

В. Буйкевіч:

— 31 студзеня 1943 года немцы спалілі майго бацьку. Зайшлі ў нашу хату, убачылі на сцяне вялікі ваенны "іканастас" — фотаздымкі старэйшых братоў (бацькаў гонар!): яны дасылалі свае картачкі, калі служылі ў арміі. І лёс бацькі быў вырашаны. Прыкладамі аўтаматаў выбілі шыбы, з хлява прыцягнулі салому, запхнулі ў выбоіны. Бацьку зачынілі ў хаце. І падпалілі...

Нехта сказаў немцам, што ёсць яшчэ і дзеці. А ў натоўпе людскім стаялі мы — я і трое меншых. Немцы пачалі шукаць: дзе дзеці? На шчасце, ніхто нас не выдаў, аднасяльчанін сказаў: дзеці з'ехалі яшчэ ўчора, у вёсцы іх няма. Перасталі шукаць. І мы, паралізаваныя ад адчаю, засталіся ў натоўпе каля палаючай хаты. А стан такі... Гарыць родны бацька ў роднай хаце...

Тата два разы спрабаваў устаць на падаконнік, як цяпер бачу: барада спяклася, твар — як надзьмуты шарык. Немец моцна ўдарыў прыкладам, тата ўпаў і больш ужо не падымаўся...

У той дзень немцы спалілі зажыва яшчэ і жанчыну з траімі дзецьмі — яна не выканала загад выйсці з хаты: пабаялася выносіць на моцны мароз хворае немаўля. Увесь дзень лютавалі каты. К вечару загрузілі ўсе сані-падводы нарабаваным і з'ехалі...

Добрая палова вёскі пайшла ў партызаны. Калі раней людзі былі сувязнымі, проста дапамагалі ў бытавым плане — дык цяпер узялі ў рукі зброю. Крыху пазней у нашых мясцінах з'явілася дэсантная спецгрупа і мяне, сувязную партызанскай брыгады, прызначылі ў гэтую групу разведчыцай.

Я. Мікульчык:

— Я родам з вёскі Міжрэчча Пухавіцкага раёна. Наша вёска была цалкам спалена — за тры прыезды немцаў. Згарэла некалькі чалавек, якія не паспелі схвацца ў лесе: партызаны папярэдзілі, што нас будуць паліць, таму амаль усе вяскоўцы былі ў сямейных лагерах пры партызанскім атрадзе. У вайну мне было 9-12 гадоў, я многа пабачыў на свае дзіцячыя вочы, шмат чуў, успрымаў душой і сэрцам — і змагаўся з фашыстамі. Што вытваралі на нашай Радзіме гітлераўцы!.. Партызанскі рух таму і развіваўся так актыўна, бо на нашу зямлю прыйшлі захопнікі, прыгнятальнікі, бандыты-гітлераўцы.

В. Даўжанок:

— Летась выйшла мая кніга аб партызанскім руху ў Плешчаніцкім, Бягомльскім, Барысаўскім раёнах. Гэтыя раёны былі партызанскія. Напрыклад, немцы не маглі ўкамплектаваць органы сваёй ўлады сярод мясцовых жыхароў, дык прывозілі для гэтага людзей немаведама адкуль... На тэрыторыі Плешчаніцкага раёна немцы спалілі не толькі Хатынь, Дальву, але і маю родную вёску Далькавічы — яе двойчы палілі, у 1943 і 1944 гадах... Я быў партызанам атрада "Барацьба" брыгады "Народныя мсціўцы" імя Варанянскага. Скончыў вайну на партызанскім парадзе ў Мінску 16 ліпеня 1944 года.

Таццяна Падаляк. Векапомныя дні: фронт у тыле ворага

Больш як 9 200 беларускіх вёсак знішчылі акупанты — з іх 5 295 спалілі разам з усім ці часткай насельніцтва. 628 вёсак падзялілі лёс Хатыні. 186 загінулых у полымі разам са сваімі жыхарамі вёсак так і не былі адноўлены пасля вайны, не адрадзіліся...

Рэдакцыя "Звязды" сумесна з Дзяржаўным мемарыяльным комплексам "Хатынь" з 2006 года праводзяць патрыятычную акцыю "Нашчадкі вогненных вёсак". Удалося знайсці многіх сведак трагедыі спаленых разам з людзьмі вёсак — беларускіх хатыняў, — і яны яшчэ раз, з вышыні ўжо XXI стагоддзя, засведчылі Праўду вайны.

Пісьмы ад сведкаў "вогненных вёсак" працягваюць паступаць у рэдакцыю.

Партизанская вайна:
лёсавызначальны
выбар народа

М. Дуброўскі:

— Хачу сказаць як франтавік. Некаторыя няправільна ўяўляюць ролю партызанаў. Ім жа часам больш складана было, чым воінам Чырвонай Арміі. Тым боепрыпасы падвязуць, кухня пад'едзе, медсанбат... І ты ведаеш: вораг — ён там, а я тут. У партызанах намнога больш складана: паспрабуй разбярыся, хто каля цябе, сябар ці вораг.

Р. Чарнаглазава:

— Самі немцы адзначалі, што іх генералітэт, пачынаючы вайну, не ўлічыў магчымы размах партызанскай барацьбы.

В. Буйкевіч:

— Вось гавораць: "рэйкавая" вайна, партызаны ўзрывалі чыгунку. Так, але скажу на сваім вопыце: перш, чым група ішла на падрыў (а партызанская база кіламетраў за 30 ад чыгункі), значыць, яна павінна была прайсці да чыгункі — а гэта нямецкія пасты, засады: трэба было ведаць сцежкі, як прабрацца. Усё гэта рабілі мясцовыя жыхары.

Дарэчы, каля чыгуначнага палатна і шасэйных дарог усё жывое было цалкам "ачышчана" — на 50 метраў ні дрэўца, ні кусточка. Хто прабрэцца да чыгункі, каб прасачыць за нямецкімі пастамі, у які час змяняюцца часавыя ў каравуле, ці можна як-небудзь прабрацца? Усё гэта рабілася яшчэ да падыходу падрыўнікоў. Каб група прайшла, працавала не менш як 15 чалавек — без зброі, без усялякіх даведак-дакументаў...

Ні за што не выжылі б партызаны, калі б не насельніцтва. Уявіце: галаву няма дзе прытуліць — снег, холад, дождж, слота: зямлянкі працякаюць, як іх ні рабі, есці няма чаго, няма дзе памыцца, падлатаць-памыць вопратку. Усё гэта рабілі звычайныя вясковыя жанчыны: накормяць, бялізну памыюць, зашыюць...

Гэта была ЎСЕНАРОДНАЯ БАРАЦЬБА! Без удзелу насельніцтва партызаны нічога б не змаглі. Кармілі, сеялі-жалі, лячылі, пяклі хлеб, апраналі — усё, што маглі, рабілі мірныя жыхары, якія ні ў якіх спісах партызанамі не значацца. Ваявала ўсё насельніцтва — ну сапраўды, рэспубліка-партызанка.

А. Каваленя:

— Вы, безумоўна, маеце рацыю.

Каля 375 тысяч партызан, 70 тысяч падпольшчыкаў, 1,5 мільёна жыхароў Беларусі ў Чырвонай Арміі...

І амаль 400 тысяч — у партызанскім рэзерве. А яшчэ ў кожнага з іх — сям'я...

Так што, сапраўды, лічбы афіцыйнай статыстыкі можна памножыць як мінімум на тры — Беларусь без перабольшання была краінай-партызанкай. Гэта не падлягае сумненню!

Калі б не было ўсенароднай падтрымкі партызанаў і падпольшчыкаў, германскія войскі, спецслужбы літаральна за два тыдні вылавілі-знішчылі б усіх супраціўленцаў. Толькі дзякуючы ўсенароднай падтрымцы патрыётаў штодзённа расло і памнажалася антыгерманскае супраціўленне беларускага народа.

Я якраз адзін з тых, хто з'яўляецца чалавекам першага пасляваеннага пакалення: 1946 года нараджэння. Яшчэ хлапчуком, што называецца, застаў цёплыя партызанскія і армейскія акопы і лазіў у падбітых партызанамі танках, якія засталіся пасля вядомага Старыцкага бою, калі 7 лістапада 1942 года партызаны далі адзін з першых баёў рэгулярным часцям германскага вермахту. Сам я з вёскі Садкі Капыльскага раёна, а Старыца — за 2 км ад маёй вёскі. Акурат з часоў дзяцінства я непарыўна займаюся вывучэннем Вялікай Айчыннай вайны.

У нашай навуковай літаратуры крыху перабольшанай была кіруючая роля партыі ў развіцці партызанскага і падпольнага руху. Ну, зразумела, чым гэта было абумоўлена.

А сёння мы павінны сказаць на ўвесь голас: **АДБЫВАЎСЯ СТЫХІЙНЫ ЎЗДЫМ НАРОДА** супраць акупантаў— не па загадзе, ніхто нікога не гнаў. На барацьбу з захопнікамі ўзнімаліся па закліку сумлення і сэрца.

Увогуле я магу засведчыць гэта на прыкладзе сваёй сям'і. Чацвёрэ малалетніх дзяцей — але бацька ідзе ў падполле. Ну, хто ў вёсцы не ведаў падпольшчыкаў? Там жа як на далоні: усе ведаюць, хто самагонку гоніць, хто з кім каханне ладзіць... Аднойчы паліцыя шукала бацьку па вёсцы: дзе Каваленя? А маці ўцякла з траімі малодшымі дзецьмі, а старэйшы гуляў з сябрамі, яго і схавалі, і сталі дапытвацца, дзе бацька... Дык уся вёска сабрала яйкі, сыр, мёд, усё што маглі — і выкупілі дзіцяне! Вось якая была кансалідацыя народа.

Мой навуковы кіраўнік Аляксандр Мікалаевіч Мацко 17-гадовым юнаком прыпісаў сабе год, каб яго ўзялі ў партызаны...

Хачу сказаць як навуковец: вайна — тэма невычэрпная, вечная!

Напэўна, ні ў адной рэспубліцы былога Савецкага Саюза не зроблена так шмат, як у Беларусі. За пасляваенныя гады выдадзена звыш 11 тысяч прац: манаграфій, кніг, артыкулаў, у тым ліку 146-томнае выданне кніг "Памяць".

Навуковыя даследаванні працягваюцца. Нядаўна з'явіўся на кніжных паліцах двухтомнік "Страна в огне. 1941 год" — гэтае навуковае выданне падрыхтавана сіламі навукоўцаў трох краін: Беларусі, Расіі і Украіны. У бліжэйшы час з'явіцца кнігі пра 1942 — 1945 гады.

Толькі ў Беларусі для студэнтаў ВНУ чытаецца факультатыўна спецкурс "Вялікая Айчынная вайна ў кантэксце Другой сусветнай", да якога выдадзены неабходныя дапаможнікі. Для вучняў старэйшых класаў агульнаадукацыйных школ праводзяцца адпаведныя факультатыўныя заняткі, ёсць дапаможнік для вучняў, для настаўнікаў, зборнік дакументаў, спецыяльна падобраны па тэмах, даведнік. Акрамя таго, сёлета выходзіць дапаможнік у выглядзе добра ілюстраванага атласа.

Сёння нашы настаўнікі ўзброены ўсім неабходным матэрыялам. Гэта зроблена па прапанове Прэзідэнта нашай краіны Аляксандра Рыгоравіча Лукашэнкі.

Хачу падзякаваць рэдакцыі "Звязды", што яна робіць высакародную справу патрыятычнага выхавання, захоўвае і развівае лепшыя традыцыі нашага народа.

У кнізе "Камуністычныя партызанскія дзеянні" брыгаднага генерала англійскай арміі Ч. Дыксана і доктара О. Гельбруна, якая выйшла ў Лондане ў 1954 г. і крыху пазней у рускім перакладзе (Масква, 1957), аналізуецца дзейнасць савецкіх партызанаў і барацьба немцаў супраць іх — з пазіцый, як раней гаварылі, "антысавецкіх". Тым не менш аўтары прызнаюць велізарны поспех савецкага партызанскага руху, высокую эфектыўнасць тактыкі савецкіх партызанаў. Прыводзяць, напрыклад, словы з загада Гітлера ад 6 верасня 1942 г.: "Дзеянні партызанскіх атрадаў на Усходзе за апошнія некалькі месяцаў сталі надзвычай небяспечнымі і зараз уяўляюць сур'ёзную пагрозу нашым камунікацыям, якія ідуць да фронту".

Англіійскія даследчыкі адзначаюць: "Аднак урон, нанесены нямецкай арміі партызанскай вайной, нельга вызначыць толькі лічбай забітых і параненых і колькасцю знішчаных гармат і складаў. Да гэтага яшчэ трэба дадаць страту нямецкай арміяй баяздольнасці і ўдарнай моцы, значэнне якіх цяжка ацаніць у лічбах. Галоўнае заключаецца ў тым, што пагоршыўся маральны стан салдатаў, якія ваявалі ў краіне, дзе кожны грамадзянін мог аказацца партызанам, а кожны незвычайны шум — сігналам аб пачатку партызанскай атакі".

Пра што нельга не сказаць

Нягледзячы на тэндэнцыі па пераглядзе гісторыі краіны XX ст., перамога ў Вялікай Айчыннай вайне па-ранейшаму ўспрымаецца ў народзе як святыня. Новая кан'юнктура ў асвятленні ваеннай тэматыкі скіравана не столькі на пошук праўды, колькі на імкненне "пераліцаваць" гісторыю вайны — гэтая праблематыка неаднаразова аналізавалася і выкрывалася на старонках "Звязды": спробы апраўдання калабарацыі, адлакіравана пададзеная "беларушчына" часоў акупацыі, узвелічэнне асобных нацысцкіх военачальнікаў, сцвярджэнні, што акупацыйны рэжым на Беларусі быў... грамадзянскай вайной (і гэта нягледзячы на сотні спаленых разам з жыхарамі вёсак!)...

Асабліва "дасталася" партызанскаму руху, з-пад "лёгкага пярэ" некаторых літаратараў выляталі "сенсацыйныя адкрыцці": нібыта партызанскія атрады былі сапраўднымі "бандамі", партызаны — "бандытамі", яны не столькі змагаліся з ворагам, колькі займаліся прыпіскамі і г.д. (лейтматыў: маўляў, гэтай старонкі гісторыі Бацькаўшчыны трэба ледзь не саромецца)...

Ужо загалоўкі апублікаваных у нашай газеце артыкулаў выяўляюць іх канцэптуальны змест: "Паміж праўдай факта і фактам... праўдападобнасці, або Яшчэ раз пра "аўтарскія версіі" Вялікай Айчыннай вайны", "І чаму гэта партызаны не насілі з сабой... гросбухі: Яшчэ раз пра "дух", "літару", акцэнтны і гістарычны кантэкст партызанскага руху", "Падсудныя", "Фальсіфікацыя?", "Яны змагаліся за Радзіму", "У кожнага — свая жыццёвая праўда. Але ісціна, як і Радзіма, — адна. На ўсіх"...

"Звязда" ці не першай узняла пытанне аб падраздзяленнях пад шылдай партызанскіх атрадаў, якія спецыяльна ствараліся германскімі спецслужбамі. "Пераліцоўка: Ілжэпартызанскія атрады "працавалі" па схеме, зададзенай ворагам" — так называўся артыкул, апублікаваны 6-7 ліпеня 2004 года. Тэму гэту падказала рэдакцыі Р. Чарнаглазава, яна ж прадаставіла і адпаведныя дакументы.

Нацысцкая правакацыя: яшчэ адзін ракурс вайны

Жорсткасць барацьбы была ў такім напале, што немцы пайшлі на правакацыю — стваралі ілжэпартызанскія атрады. Яны называлі іх "фальшывымі бандамі", "ілжэбандамі". Вось дакументальныя сведчанні.

"Для высвятлення адносін насельніцтва да партызанаў (падкрэслена мной. — **Т. П.**) з поспехам дзейнічала "фальшывая банда". Насельніцтва спрыяльна паставілася да банды і нават прапанавала ёй падтрымку. Толькі асобныя жыхары сельскіх раёнаў не хавалі сваіх адмоўных адносін да бандытаў". (З агляду нямецкімі ўладамі партызанскага руху за перыяд з 01.07.1942 па 30.04.1943).

Надзвычай красамоўныя факты ў справаздачы ад 16 лістапада 1942 г. за подпісам камісара групы ГФП-723 Радбадэ (ГФП — нямецкая тайная паліцыя):

"У час аперацыі вопытнага злучэння "Цэнтр", якая праводзілася з 8 па 18.XI.42 года ў раёне Смалян, дзейнічала невялікая каманда групы, якая з дапамогай паліцэйскіх вопытнай часці, пераапраанутых пад бандытаў (падкрэслена мной. — Т. П.), на падставе спісаў ГФП вышукваемых асоб правяла шматлікія арышты... З ліку арыштаваных камандай і дастаўленых у каманду 29 чалавек, частка з якіх схоплена са зброяй, былі выкрыты ў бандыцкай дзейнасці або хаўрусніцтве і расстраляны... Большасць з іх з'яўляліся членамі партызанскіх банд імя Варашылава і Дзянісава... У ходзе аперацыі камандай групы, акрамя ўказаных вышэй асоб, было праверана яшчэ 43 чалавекі, з якіх 3 чалавекі, як былыя чырвонаармейцы, перададзены ў шталаг".

Падчас работы над артыкулам пра лжэпартызанскія атрады ўдалося сустрэцца з **Эдуардам НОРДМАНАМ**, адным з арганізатараў партызанскага руху (ужо, на жаль, пайшоў з жыцця). Ён змагаўся ў атраде В. Каржа. Пра дзёрзкія партызанскія аперацыі з удзелам Нордмана хадзілі легенды. Вось што расказаў Эдуард Баляслававіч:

— 25 жніўня 1942 г. выйшла дырэктыва Гітлера № 46, якая забараняла ўжываць слова "партызан" — толькі "бандыт". І ніякіх найменняў накіталт "партызанскі атрад" — толькі "бандыцкая шайка". На жаль, і сёння, бывае, можна пачуць: партызанскі атрад — гэта банда... Якое прымітыўнае ўспрыманне гісторыі!.. Я адаслаў бы гэтых "разумнікаў" да нямецкіх дакументаў, у якіх — загады бязлітасна знішчаць мясцовае насельніцтва, у тым ліку жанчын і дзяцей...

У 1874 г. на канферэнцыі ў Бруселі быў разгледжаны прававы статус партызанаў: гэтая катэгорыя прызнавалася ваеннаслужачымі. Не бандытамі!..

...Немцы спрабавалі змагацца з партызанамі нават дывізіямі — не атрымлівалася. У другой палове 1942 г. яны пайшлі па шляху стварэння лжэпартызанскіх атрадаў. Гэта была не масавая з’ява. Аднак для нас, партызанаў, гэта стала сапраўдным галаўным болем. І вось чаму. Прыходзіць гэты псеўдапартызан ноччу ў вёску і пачынае рабаваць людзей. Пад выглядам партызана!.. У нас у атрадзе была строгая дысцыпліна, Корж папярэджваў: мы ваюем за народ, ніколі не крыўдзіце мужыка... У партызанскіх зонах Корж увёў камендатуры, якія забяспечвалі парадак у вёсках. Без іх дазволу партызаны не мелі права нарыхтоўваць прадукты, забіраць у людзей жывёлу і г. д. Да Каржа ішлі сяляне са скаргамі, калі што не так... Зімой 1942—1943 гадоў, у час моцнай блакады, людзі галадалі. З’елі ўжо амаль усіх коней. У катлах варылі скуру — каб хоць нешта пажаваць... І вось у гэты час да Каржа прыйшоў селянін — паскардзіўся, што адзін з партызанаў знішчыў вуллі: "Немцы рабавалі, а цяпер і вы, партызаны, прыйшлі — апошняе аднялі". Корж спытаў: "Ці можаш апазнаць, хто гэта зрабіў?" — "Магу". Выстраіў атрад — "Пакажы, хто". Селянін падышоў: "Во гэны..." Малады партызан стаў апраўдвацца: маўляў, галодныя былі... За парушэнне загаду не браць нічога самавольна ў насельніцтва Корж сам расстраляў марадзёра перад строем... Жорсткая дысцыпліна была!

А калі прыходзіць псеўдапартызанскі атрад — у іх чырвоная палоска, "зорачка" на шапцы... І яны рабуюць... І змагацца з імі было складана.

У апошніх чыслах снежня 1942 г. у Паслоўскіх лясах, на мяжы цяперашніх Пінскага і Іванаўскага раёнаў, загінуў сакратар Пінскага падпольнага абкама камсамола Саша Бярковіч. Я быў першым яго намеснікам, пасля гібелі стаў сакратаром... Нашы хлопцы выязджалі на сувязь з падпольшчыкамі ў раён Пінска. Непадалёк ад вёскі Кончыцы з лесу на санях выехалі нейкія людзі насустрач. Прыгледзеліся: на шапках чырвоныя стужкі, гарлапаняць "Кацюшу". Падумалі: свае... Пад’ехалі амаль усутыч — ды не, зусім не свае. Ілжэпартызаны! Яны адкрылі агонь. Некалькі нашых партызанаў загінула...

В. Буйкевіч:

— Я з’яўляюся сведкай некалькіх выпадкаў, калі ў хаты прыходзілі пад выглядам партызанаў людзі, расказвалі пра цяжкасці... І вяскоўцы, па дабрыні душэўнай, іх кармілі, давалі з сабой прадукты, вопратку, маглі нават параіць, у якую хату яшчэ зайсці... А потым выразаліся цэлыя сем’і, якія даверыліся здраднікам. Так было ў вёсцы Сталіна (не ведаю, як яна зараз называецца) Дзяржынскага раёна. Я была на сувязі з падпольшчыкам Іванам Грыцкевічам, які быў накіраваны партызанамі на працу да немцаў (старшынёй воласці). Калі мог, ён інфармаваў партызанаў аб нямецкіх аперацыях. І ён жа прасіў папярэджваць мясцовых жыхароў, каб былі больш асцярожнымі, менш давяралі людзям, якія звяртаюцца да іх пад выглядам партызанаў. Каб давяралі толькі і выключна тым, каго добра ведаюць.

"У людской грамадзе ёсць розныя людзі. У ёй ёсць вялікія таленты... У ёй ёсць героі, гатовыя ўсё аддаць для народа, для Радзімы. Але ёсць у ёй і расколы-адшчапенцы, ганьбуючыя свой народ. Ёсць у ёй розны людскі бруд, шкурнікі і прадажнікі, іуды, гатовыя гандляваць і нажывацца на крыві народа. Праўда, колькасць такіх паскуд нікчэмная, як нікчэмная і сама іх урода... Яны ўзялі курс на немца, звязалі свой лёс з лёсам разбойніцкай немчуры і за чачавічную пахлёбку прадалі сваё сумленне. Але ўсе гэтыя здраднікі павінны запісаць на сваіх іудаўскіх лабацінах: усе яны стануць вядомы народу... Іх папаліць агонь народнай нянавісці, а смуродны іх попел развеюць сухія вятры".

**Якуб Колас,
з артыкула "Здраднікі",
красавік 1943 г**

Янка Купала

Беларускім партызанам

Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!
За няволю, за кайданы
Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.

На руінах, папялішчах,
На крываваых іх слядах
Хай груган іх косці ліча,
На бяседу соваў кліча
Баль спраўляць
на іх касцях.

Няхай Гітлеру-вампіру
Клююць сэрца,
смокчуць кроў;
Сыты быў
людскім ён жырам,
П’яны быў крывавым
вірам, —
Хай жа гіне звер звяроў!
Выразаў ён старцам
вочы,
Рэзаў матак і дзяцей,
Дзікай зданню,
патарочай
Засланяў дні
чорнай ночай, —
Хай жа гіне ліхадзей!

Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны!
За няволю, за кайданы
Рэжце гітлерцаў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.

Клічу вас я на пабеду,
Хай вам шчасцем
свецяць дні,
Выразайце людаедаў,
Каб не стала іх і следу
На святой нашай зямлі.
Цень забітых матак,
дзетак,
Дзедаў ваших
і бацькоў,
Акрываўлены палетак
Клічуць мсціць
крывава гэтак,
Як не мсцілі ад вякоў.

Не давайце гадам сілы
На сабою распасцерць,
Рыйце загадзя магілы,
Вырываіце
з жывых жылы,
Кроў за кроў,
а смерць за смерць!
<...>

(Апублікаваны ў газеце
"За Савецкую Беларусь"
7 кастрычніка 1941 года)

ФРОНТ У ТЫЛЕ ВОРАГА

Нестандартныя паводзіны дапускалі і асобныя партызаны — пра гэта шмат (а можа нават і зашмат?) напісана апошнім часам. Дарэчы, водгукам на артыкул "Пераліцоўка" стала публікацыя "Партызанскі трыбунал" Леаніда Калінковіча, былога партызана атрада № 259 8-й Рагачоўскай партызанскай брыгады, кандыдата юрыдычных навук (03.09.2004).

А. Каваленя:

— Сярод партызанаў былі розныя людзі, як і ў любым асяродку. Так, былі і мярзотнікі. А калі іх не было? А сёння іх хіба няма?.. Гэта рэальная сітуацыя: такое жыццё, у ім непазбежна ёсць дабро і зло, белае і чорнае. Але былі партызанскія суды, якія кожнай негатыўнай праяве давалі прынцыповую ацэнку, і гэта бясспрэчны факт.

Р. Чарнаглазава:

— Аналізуючы вайну, нельга пераходзіць на персаналіі, асобныя факты ўзводзіць у ранг заканамернасці. Таму што шматтысячная армія беларускіх партызанаў, сілаю "абіраючы" сялян (як сцвярджаюць некаторыя "знаўцы гісторыі"), не магла б не тое што змагацца — існаваць.

А. Каваленя:

— Сёння мы, прафесійныя гісторыкі-даследчыкі, не зможам пакуль адказаць, колькі было створана спецыяльных школ, колькі было лжэпартызанскіх атрадаў, якія пад выглядам партызанаў рабілі самыя ганебныя справы, рабавалі-гвалтавалі... Гэтая праблема патрабуе вельмі сур'ёзнага навуковага асэнсавання. Нераспрацаванасць праблемы нараджае самыя розныя спекуляцыі.

Р. Чарнаглазава:

— Раней на 90 % мы адыходзілі ў героіку вайны. І ў партызанскіх успамінах амаль адсутнічае гэтая тэма: прыйшла група ў савецкай форме, якая марадзёрнічала, расстрэльвала і г.д. А калі пачынаеш акупацыйныя газеты гартаць, дзе пішуць пра марадзёраў... Я прааналізавала некалькі сітуацый — гэта былі менавіта групы лжэпартызанаў, якіх было нямала.

Супрацьстаялі дзве моцныя сістэмы з добрым разведвальна-навуковым досведам — што тут здзіўляцца? Проста адно засталася на паверхні, а другое настолькі далёка зайшло ў цень, што нават цяпер вельмі складана разабрацца.

А. Каваленя:

— А хто падлічыў, якая частка беларускіх патрыётаў працавала ў органах акупацыйных уладаў, якая частка знаходзілася ў паліцыі... Гэта ўсё неабходна асэнсоўваць і даносіць да шырокай грамадскасці. Таму што любая недасказанасць нараджае самыя розныя чуткі, плёткі...

В. Буйкевіч:

— І як трагічна склаўся лёс некаторых з гэтых людзей пасля вайны! Іван Грыцкевіч, пра якога я гаварыла, пасля вызвалення Беларусі быў арыштаваны як пасобнік немцаў. Такі ж лёс напаткаў і Паўла Кавалёва, які па заданні партызанаў працаваў у нямецкай управе...

А. Каваленя:

— Я займаўся Саюзам беларускай моладзі і ведаю, што Мінскі падпольны гаркам заслаў туды 5 ці 6 чалавек дзеля таго, каб разваліць гэтую арганізацыю. Я іх знайшоў. Ніхто не захацеў са мной размаўляць. Я тлумачыў: маўляў, хачу ваша добрае імя выратаваць. Не, толькі адзін пагадзіўся размаўляць са мной. Астатнія: "Мы не хочам гаварыць аб тых трагічных гадах". Яны ўсе пасля вайны былі арыштаваны за супрацоўніцтва з немцамі... І гэта — таксама праблема.

Р. Чарнаглазава:

Таццяна Падаляк. Векапомныя дні: фронт у тыле ворага

— Мне давялося сутыкнуцца з гэтай тэмай, калі я рыхтавала кнігу пра ваеннапалонных. Нямецкіх дакументаў па арганізацыі гэтых атрадаў у нас практычна няма. Калі мы хочам на штосьці спаслацца — дык у нас ёсць толькі адзін фонд перакладных дакументаў у Нацыянальным архіве Беларусі. Але, зноў-такі, гэта пераклад дакумента...

Найлепшы аргумент — дакумент: ці з'явіцца інтэрнэт-партал, прысвечаны партызанскаму руху?

А. Каваленя:

— Я толькі нядаўна знайшоў дакументы, што ў ліпені 1941 года ў Бабруйску была створана школа, дзе рыхтавалі з беларускіх дзяцей нямецкіх агентаў. У 1941 годзе, у самым пачатку вайны! Можна сабе ўявіць, як рыхтаваліся да вайны з намі германскія спецслужбы і як яны былі падрыхтаваны.

С. Жумар:

— Зняць усе вострыя, нават балючыя пытанні партызанскага руху можна толькі тады, калі маем моцную, фундаментальную дакументальную базу. Адным з перспектыўных праектаў у гэтым плане мне бачыцца стварэнне серыі зборнікаў дакументаў па партызанскім руху ў Беларусі. Тыя фундаментальныя дакументальныя публікацыі, зборнікі дакументаў, якія выходзілі раней, магчыма, даволі аднабаковыя, тэматычна завужаныя, арыентаваныя на апэратыўную сітуацыю, палітычную работу. Яны не даюць аб'ёмнага ўяўлення аб партызанскім руху, аб пытаннях фарміравання партызанскіх структур, ролі спецгруп НКУС (якая апошнім часам значна перабольшваецца і міфалагізуецца), аб разведцы, баявых аперацыях, забеспячэнні, партызанскай паўсядзённасці і быце, медыцынскім абслугоўванні, сацыяльных аспектах руху, аб ілжэпартызанскіх атрадах і спробах акупантаў дыскрэдытаваць партызанаў у вачах насельніцтва, аб дзейнасці партызанскіх трыбуналаў і г.д. Адпаведна актуалізуецца патрэбнасць не ў адным-двух тэматычных выданнях, а ў серыі зборнікаў дакументаў, якія сталі б моцным факталагічным падмуркам для рэальнага ўсведамлення партызанскага руху і дзейнасці падполля па-за той ці іншай кан'юнктуры, без тэндэнцыйнасці, міфалагізацыі і без агульнага бруднага ахайвання — гэта выключна важна.

Мясцовыя жыхаркі перадаюць прадукты для параненых партызанаў. Магілёўская вобласць. 1943 г.

Акрамя таго, можа быць, яшчэ больш актуальнай цяпер з'яўляецца падрыхтоўка работы навукова-папулярнага плана пад умоўнай назвай "100 пытанняў і адказаў аб партызанскім руху", дзе можна было б паставіць шэраг пытанняў і даць на іх кампетэнтныя адказы. Гэтая работа была б карысная, больш чытаемая і запатрабаваная шырокім колам людзей. І, безумоўна, трэба актыўна выкарыстоўваць магчымасці інтэрнэту.

— **Можа, у інтэрнэт і кнігі "Памяць" варта было б выкласці?**

Р. Чарнаглазава:

— Чаму б і не? Я сама папрацавала ў рэдакцыі "Памяці": тое, што выдадзены гэтыя 146 тамоў, — вялікая справа. Але гэта аснова, пачатак. І невыпадкова зараз выходзяць новыя кнігі, матэрыял пашыраецца, дапрацоўваецца, дадаецца. Трэба працаваць над выданнямі далей, і СМІ ў гэтым неабходна браць удзел.

С. Жумар:

— Кнігі "Памяць" абудзілі ў рэгіёнах вялікую крязнаўчую працу, якая пасля публікацыі адпаведных тамоў часам павісае ў паветры: людзям няма куды несці новыя матэрыялы, якія яны знайшлі. Таму трэба шукаць формы, у якіх справа "Памяці" будзе падоўжана і тэматычна пашырана. І ў гэтым плане было б проста цудоўным выкласці гэтыя кнігі на асобным тэматычным партале з магчымасцю дадаваць пасля кваліфікаванай мадэрацыі новую фактуру як па пытаннях Вялікай Айчыннай вайны, так і па крязнаўстве ў цэлым.

Але пакуль няма ніводнага інтэрнэт-рэсурсу, прысвечанага партызанскаму руху ў Беларусі. Хаця б адзін сайт талковы з'явіўся, на які можна было б выкладваць, напрыклад, тую каласальную партызанскую мемуарыстыку, якая ёсць у нас. Яна ўнікальная, такой няма нідзе. З гэтым маглі б пазнаёміцца ўсе, увесь свет. Але без дзяржаўнай падтрымкі гэтую справу зрушыць немагчыма.

— **Хто б гэтым мог заняцца? Магчыма, пры музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны лагічна было б стварыць адпаведную рабочую групу?**

Г. Скарынка:

— Беларускі дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, пераехаўшы ў новы будынак і стварыўшы сучасную экспазіцыю, стане сапраўдным навуковым і сацыякультурным цэнтрам. Стварэнне інтэрнэт-партала на базе музея — цалкам рэальна. Але гэта пытанне

перспектывы: мы зараз на пераездзе, на ростанях... І тым не менш усе агучаныя сёння ініцыятывы закладваюцца ў канцэпцыю новай экспазіцыі музея.

Г. Галінская:

— Стварэнне сур'ёзнага інтэрнэт-рэсурсу — надзвычай важная і актуальная задача. Бо што мы маем сёння? Многія, у тым ліку журналісты, карыстаюцца выключна інфармацыяй з Вікіпедыі — а там, як вядома, шмат усяго. Напрыклад, адзін з беларускіх тэлеканалаў паказаў рэпартаж з вуліцы Казлова — праўда, журналіст сказаў: вуліца... Аляксандра Герасімавіча Казлова (ён таксама ўдзельнік вайны, Герой Савецкага Саюза). І гэта ў Мінску! Нам стала цікава, як жа так атрымалася, адкуль "ногі растуць". Спрабавалі дазваніцца на тэлебачанне , каб патлумачыць, што вуліца названа імем Васіля Іванавіча Казлова, партызана. Відаць, журналісты паспадзяваліся на інтэрнэт-пашукавік, дзе і атрымалі недакладную інфармацыю пра чалавека, імем якога названа вуліца. Але ж на вуліцы ёсць мемарыяльная дошка — не, тэлежурналісты не абцяжарыліся, каб паглядзець-пачытаць...

Хацелася б сказаць ад сябе. Я прадстаўнік маладога пакалення. Мне пашанцавала, я вучылася ў СШ № 67 г. Мінска, дзе знаходзіцца музей "Батальёна беларускіх арлянят", штогод праходзяць сустрэчы з нашымі любімымі арлянятамі. Можна сказаць, праз школу лёс мяне звёў і з музеем вайны.

Дзень партызанаў і падпольшчыкаў: калі?

Я. Мікульчык:

— Спробы перапісаць гісторыю вайны скіраваны, каб знішчыць гістарычную памяць. Таму невыпадкова ўжо даўно вядзецца размова пра тое, што вельмі важна, каб сярод іншых памятных дат у краіне быў Дзень партызанаў і падпольшчыкаў. Мне здаецца, сам час ставіць пытанне аб усталяванні дня партызанскай славы — каб мець магчымасць больш грунтоўна асэнсаваць феномен партызанскай барацьбы ў Беларусі. Неабходна захаваць гістарычную справядлівасць!

М. Дуброўскі:

— Я, франтавік, — таксама за ўсталяванне дня партызанскага супраціўлення!

В. Буйкевіч:

— Восенню мінулага года я сустрэкалася з ветэранамі вайны Расійскай Федэрацыі. Яны з гонарам расказалі, што Дзень партызанаў і падпольшчыкаў у Расіі адзначаецца 29 чэрвеня, пачынаючы з 2010 года. Гэтая памятная дата ўсталявана Дзяржаўнай думай Расіі ў сакавіку 2009 года па ініцыятыве Бранскай абласной думы "ў знак памяці аб самаадданай барацьбе ў тыле ворага партызанаў і падпольшчыкаў, якія ўнеслі значны ўклад у перамогу савецкага народа над фашысцкімі захопнікамі ў Вялікай Айчыннай вайне 1941-1945 гадоў". Падставай для ўсталявання памятнай даты з'явіўся выхад 29 чэрвеня 1941 года Дырэктывы Саўнаркама СССР і ЦК ВКП (б) партыйным, савецкім, прафсаюзным і камсамольскім арганізацыям ствараць партызанскія атрады і дыверсійныя групы для барацьбы з нямецкімі войскамі. Дзень партызанаў і падпольшчыкаў адзначаецца правядзеннем памятных мерапрыемстваў. Расійскія партызаны гаварылі: "Ну, у вас, вядома, такі памятны дзень ёсць даўно — вы ж рэспубліка-партызанка". А мы, апусціўшы галовы, маўчалі, нам сорамна было: у нас няма нічога падобнага...

Я прадстаўляю ветэранскую арганізацыю Партызанскага раёна Мінска. Да нас паступаюць дзясяткі пісьмаў, прапаноў ветэранаў вайны, партызанаў, падпольшчыкаў аб усталяванні дня партызана. Каб увекавечыць памяць людзей, якія сапраўды без павестак, без загадаў, без усялякіх прымусаў станавіліся ў рады барацьбітоў супраць нямецкіх захопнікаў. Чатыры гады запар мы не здымаем з парадку дня гэтае пытанне. Напачатку сабралі меркаванні ветэранаў, якія пражываюць у раёне. Потым афіцыйна разгледзелі пытанне на прэзідыуме Савета ветэранаў. Звярнуліся ў гарадскі Савет ветэранаў, які падтрымаў нашу прапанову. Потым звярнуліся ў Рэспубліканскі Савет Беларускага грамадскага аб'яднання ветэранаў... Членам рэспубліканскай камісіі па падрыхтоўцы да 65-годдзя вызвалення Беларусі, якую ўзначальваў Прэм'ер-міністр краіны, быў і ветэран нашай раённай арганізацыі, Герой Савецкага Саюза Іван Ільіч Кустаў. Мы "ўзброілі" яго ўсімі нашымі папярэднімі дакументамі-зваротамі з просьбай падтрымаць прапанову ветэранаў аб усталяванні Дня партызана. На жаль, пытанне пакуль не вырашана.

А. Каваленя:

— Хацеў бы падтрымаць прапанову ветэранаў. Наш народ, мы ўсе, сённяшнія і будучыя пакаленні, — мы ЗАСЛУЖЫЛІ гэтае свята.

Мы павінны глядзець у будучыню. Гэта неабходна зрабіць нават не дзеля партызанаў, якія жывуць сёння, а для падрастаючага пакалення. Для тых, хто будзе выходзіць на гераічных традыцыях, хто будзе ганарыцца славаю сваіх бацькоў. Без сувязі пакаленняў вельмі складана выходзіць будучыню і бачыць аб'ектыўнасць развіцця партызанскага руху.

— Чаму Дзень народнага супраціўлення нацызму, Дзень партызанаў і падпольшчыкаў, не стаў памятнай датай у календары?

Р. Чарнаглазава:

— Тэма Дня партызана — невыпадковая. І на парадак дня ўстала не сёння і не ўчора. Я прыйшла працаваць у Беларускі дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны ў 1960 годзе — якраз тады, калі Пётр Захаравіч Калінін, начальнік Беларускага штаба партызанскага руху, выпусціў свае мемуары. Гэта была вельмі смелая на той час задумка, якую некаторыя падтрымлівалі, а некаторыя, наадварот, асуджалі. Але ж ён тады невыпадкова назваў кнігу "Партызанская рэспубліка". Ён часта бываў у музеі, яму патрэбны былі фотаздымкі, дакументы, кансультацыі, і мы бачылі, як няпроста ішла ў яго праца. І ён гаварыў: мы абавязкова зробім Дзень партызана. Але так атрымлівалася, што ён усё зводзіў да стварэння Беларускага штаба партызанскага руху: маўляў, гэта быў арганізуючы цэнтр, які з "анархii" асобных атрадаў стварыў адзіны партызанскі фронт у тыле ворага.

Падтрымлівалі ідэю Дня партызана многія. У 1960-я гады было яшчэ шмат жывых партызанаў, камандзіраў атрадаў. І тут узнікалі чыста асобасныя, нават псіхалагічныя нюансы — бо кожны хацеў дату вызначыць, зыходзячы са сваіх партызанскіх пазіцый. Раман Мачульскі даказваў: толькі Пціч, і нічога іншага. Уладзімір Лабанок: толькі Ушацкі прарыў!.. Віктар Лівенцаў за аснову браў Клічаў, Эдуард Нордман — першы партызанскі бой атрада Каржа... Да згоды так і не прыйшлі, бо кожны імкнуўся "нацягнуць коўдру на сябе" — мабыць, менавіта па гэтай прычыне і не ўсталяваны гэты дзень: самі партызаны не змаглі вызначыцца з датай. Я была ў гушчыні падзей, калі кожны прапаноўваў сваё і не даваў магчымасці іншаму выйсці наперад. Таму я і пераканалася, што для даты трэба браць падзею, якая прызнаецца безапеляцыйна ўсімі. Мне

Таццяна Падаляк. Векапомныя дні: фронт у тыле ворага

дзіўна было, што я не магла пераканаць нават Эдуарда Баляслававіча Нордмана, які быў чалавекам вельмі разважным, — што трэба браць дату, якая б аб'яднала ўсіх.

Партызаны брыгады імя С. Будзённага
Пінскай вобласці атакуюць ворага. 1943 г.

— Якая дата сапраўды аб'яднала б усіх?

Р. Чарнаглазава:

— Чамусьці мы нячаста ўзгадваем дату прыняцця "Прысягі беларускага партызана" — а хіба прысяга не аб'яднала ўсіх? "Прысяга беларускага партызана" (урачыстая клятва партызанаў змагацца супраць акупантаў да поўнага іх выгнання) зацверджана на сумесным пасяджэнні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР і ЦК КПБ 12 мая 1942 года, апублікавана ў газеце "Звязда" і выдадзена лістоўкамі тыражом 100 тыс. экзэмпляраў.

Можна было б за аснову ўзяць дату ўсталявання медаля "Партызану Айчыннай вайны" (Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР ад 2 лютага 1943 г.) — і гэтая падзея таксама аб'ядноўвае ўсіх.

Альбо дзень партызанскага парада ў Мінску 16 ліпеня 1944 года.

Некаторыя, ведаю, прапануюць дату выхаду першага падпольнага нумара газеты "Звязда", які выйшаў ва ўмовах мінскага падполля 18-20 мая 1942 года — а 26 мая 1942 года галоўны рэдактар газеты Уладзімір Амелянюк быў забіты ворагамі непадалёк ад таго месца, дзе цяпер устаноўлены помнік журналістам-падпольшчыкам (на пл. Незалежнасці, каля Чырвонага касцёла), званне Героя Савецкага Саюза ён атрымаў пасмяротна...

— А са студзеня 1943-га і да вызвалення Беларусі "Звязда" выдавалася сярод непразлых балот на востраве Зыслаў Любанскага раёна...

Як цікава атрымліваецца: усе згодны з тым, што такая дата ў календары павінна быць, але з канкрэтным днём і сёння не так проста вызначыцца. Кожная з названых дат мае права на жыццё...

А. Каваленя:

— Мне здаецца, адпраўным рубяжом можа быць май 1942: і прысяга, і выхад падпольнай "Звязды", якая, несумненна, надала масавасць партызанскаму руху, адыграла значную ролю ў яго пашырэнні. Акрамя таго, менавіта з вясны 1942 года адбыўся ўсплёск масавага партызанскага руху на Беларусі, пачатак яго арганізацыйнага афармлення.

Магчыма, варта было б спыніцца на дні 20 мая.

Г. Галінская:

— Дзень партызанаў дазволіў бы СМІ больш шырока асвятліць гэтую тэму. Вы заўважылі, як рэдка паказваюць фільмы пра партызан. І не памятаю, калі апошні раз бачыла па тэлевізары "Дзяўчынка шукае бацьку" ці "Мама, я жывы", "Паланэз Агінскага". Гэта цудоўныя фільмы! Летась у музея быў сумесны праект з "Беларусьфільмам", мы запрашалі школьнікаў на прагляд. Мы не чакалі такога наплыву наведвальнікаў. Групы былі розныя па ўзросце. І настолькі школьнікі былі ўражаны. Яны пачыналі разумець, усведамляць, хто такія партызаны... На жаль, часам вядзеш групу 3-4 класаў, задаеш ім пытанне ў зале зараджэння партызанскага руху — і бачыш крыху здзіўленыя твары: некаторыя і не ведаюць, хто такія партызаны. А калі яны глядзяць фільмы — адразу: мірныя жыхары пайшлі ў лес, каб са зброяй у руках абараняць Радзіму. Дата павінна быць элементам патрыятычнага выхавання.

Г. Скарынка:

— Дзень народнага супраціўлення нацызму стаў бы выдатнай інфармацыйнай нагодай для таго, каб яшчэ раз узгадаць наша гераічнае мінулае.

Беларусь увайшла ў сусветную гісторыю як рэспубліка-партызанка. Загадам гэта пачэснае імя ўсталяваць немагчыма.

Таццяна Падаляк.

Фота Анатоля Кleshчука
і з фондаў Беларускага
дзяржаўнага музея
гісторыі Вялікай Айчыннай вайны.

Удзельнікі "круглага стала" звяртаюцца да грамадскасці краіны з прапановай выказаць меркаванні адносна ініцыятывы аб усталяванні 20 мая памятнай даты — Дня партызанаў і падпольшчыкаў.